

УДК 37.02

Слюсаренко Н.В.*

ПОЛІТЕХНІЗМ І ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано, яке місце посідала політехнізація в освітніх процесах минулих років і сьогодення. Доведено необхідність і доцільність включення політехнічних знань до змісту навчання закладів вищої та загальної освіти.

Ключові слова: освіта, політехнізм, політехнічна освіта, політехнічне навчання.

На зламі ХХ–ХХІ століть усе більшу увагу науковців і педагогів-практиків почали привертати питання політехнізації освіти, зокрема її можливості щодо ознайомлення учнів і студентів з основними галузями виробництва та принципами його побудови, формування у них відповідних умінь, навичок та якостей, необхідних для успішного виконання різних видів трудової діяльності.

Спрямовуючи свої зусилля на визначення шляхів належної організації політехнічного навчання учнів і студентів, доцільно звернутися до праць вітчизняних учених, в яких: обґрунтовано шляхи організації в загальноосвітніх школах якісного політехнічного навчання учнів (С.Близнюк «Зв'язок теорії з практикою в освітній підготовці учнів» (1953), А.Ткаченко «Ознакомление с местным производством в политехническом обучении школьников V–VII классов сельской школы» (1954)); уперше розглянуто проблеми політехнічного навчання учнів в історико-педагогічному аспекті (В.Нечипорук «Проблема политехнизма в становлении и развитии общеобразовательной школы Украинской ССР (1917–1932 гг.)» (1970)); подано рекомендації щодо формування в учнів політехнічних понять (А.Дьомин «Формирование политехнических понятий у учащихся V–VIII классов общеобразовательной школы» (1968)); указано на необхідність формування в учнів політехнічних умінь та культури праці (В.Струманский «Формирование политехнических умений и навыков культуры труда у учащихся средней специальной школы» (1982)); досліджено особливості здійснення політехнічної освіти учнів через поєднання навчання з продуктивною працею та на факультативних заняттях (В.Мадзігон «Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом школьников» (1991), В.Дідух «Політехнічна освіта школярів на факультативних заняттях у 8–9 класах» (1994)); репрезентовано історію розвитку у вищих педагогічних навчальних закладах України політехнічної освіти та підготовки вчителів праці (Н.Терентьева «Развиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття)» (2007)) та ін.

Аналіз вищеназваних робіт засвідчує, що в різні періоди розвитку вітчизняної освіти до питань політехнізації спостерігалось різне ставлення.

Мета статті – проаналізувати, яке місце посідала політехнізація в освітніх процесах минулих років і сьогодення.

Визначаючи місце політехнізації в освітніх процесах, вважаємо за доцільне у цій публікації спиратися на періодизацію розвитку політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України, розроблену та обґрунтовану Н.Терентьевою, оскільки вона певною мірою характерна й для всієї освітньої системи.

Науковець виокремлює в цьому процесі такі періоди:

1) 1888–1920 рр. – зародження ідеї політехнічної освіти в Україні (нижня межа – початок систематичної підготовки професійних кадрів в Україні);

* © Слюсаренко Н.В.*

2) 1921-1936 рр. – становлення політехнічної освіти (нижня межа – відкриття політехнічних шкіл в Україні, розробка та створення Уставу політехнічної школи);

3) 1937-1955 рр. – період занепаду політехнічної освіти (нижня межа – відмова від викладання навчальної дисципліни «Праця» у школах, що призвело до скорочення політехнічної освіти у педагогічних ВНЗ);

4) 1956-1985 рр. – активне впровадження політехнічної освіти до педагогічних закладів (нижня межа – повернення до політехнічної освіти на урядовому рівні);

5) 1986-2001 рр. – зниження ролі політехнічної освіти (нижня межа – початок кризи в освітній галузі: невідповідність підготовки фахівців запитам суспільства);

6) з 2002 року – виникнення потреби в наданні політехнічної освіти педагогічним працівникам унаслідок швидкої трансформації суспільства, його технологізації [10].

Перший період (1888-1920 рр.), як цілком слушно зазначає Н.Терентьева, характеризується наявністю зв'язку загальної освіти з виробничою та суспільно-корисною працею. У ті роки поєднання політехнічної освіти з професійною стає однією з ознак освіти, проте вища освіта ще не набула рис загальної політехнізації.

У 1921-1936 роках (другий період) прагнення удосконалити навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів шляхом «забезпечення найтіснішого зв'язку з виробництвом, життям і оточенням» спонукало до реалізації наприкінці 20-х років ХХ століття в єдиній трудовій школі принципу політехнізму. З цією метою на засіданні колегії народного комісаріату освіти УРСР 3 грудня 1928 року ухвалили: переглянути навчальні плани та програми масової школи, побудувати програми «на основі людської праці, участі в продукційній праці, природи як об'єкта цієї праці, суспільних відносин, що побудовані на суспільній праці», а також «цілковито ув'язати програми з можливою та посиленою громадсько-корисною та продукційною працею колективу учнів» [7, арк.101]. Відповідно до цього рішення на першому концентрі єдиної трудової школи предметна система навчання була відсутня, а встановлений мінімум формальних знань із навчальних дисциплін дівчата і хлопці отримували в процесі проробки «життєвих комплексів». На другому концентрі відбувалася систематизація формальних знань. Учні їх отримували як під час проробки «життєво-необхідних комплексів», так і окремо при вивченні навчальних предметів. На третьому концентрі систематичні знання школярів поповнювалися відповідно до потреб вищих навчальних закладів, пов'язувалися з відповідними дисциплінами фахового виробничого навчання професійної школи [там само, арк. 102].

Процеси індустріалізації, що відбувалися в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття, не могли не вплинути на систему загальної освіти молоді. Так, 30 грудня 1929 року Колегія НКО прийняла постанову про реорганізацію 7-річних трудових шкіл з метою їх політехнізації [2], відповідно до якої поряд зі звичайними школами мали з'явитися фабрично-заводські семирічки (ФЗС) та школи колгоспної молоді (ШКМ). Проте цей процес набув масового характеру лише після того, як у березні 1930 року НКО разом із ЦБ НДР провели VII Всеукраїнську нараду в справах НДР і школи, де однією з основних проблем, що розглядалися, було внесення політехнізму до шкіл соцвиху. У зв'язку з цим окреслено завдання реорганізувати школи соцвиху, розташовані в індустріальному оточенні, на ФЗС, а сільські школи – на ШКМ. Основною метою цих навчальних закладів стала підготовка молоді до майбутньої трудової діяльності [там само, арк. 4-5]. У червні 1930 року Всеукраїнська програмово-методична нарада заслухала та обговорила програми ФЗС і ШКМ, а у вересні відбувся I Всеукраїнський з'їзд у справі політехнічної освіти, на якому було визначено «програму боротьби за нову політехнічну школу» [там само, арк. 11].

Наприкінці 20-х років з'явилися нові навчальні програми та навчальні плани для семирічних трудових шкіл, більшість з яких в містах і селах було реорганізовано відповідно у ФЗС та ШКМ. Основою програм, як і в попередні роки, залишалися комплексні теми, які визначалися відповідно до виробничого оточення та громадсько-політичних завдань школи і поєднували теорію з практикою, теоретичну, виробничу та громадсько-корисну роботу, але їх зміст був значно більше насичений елементами політехнізму [там само, с. 20–23].

Маємо констатувати, що нові навчальні програми та плани не забезпечували отримання випускниками ґрунтовних знань з основ наук, що не дозволяло належним чином підготувати школярів до вступу в середні і вищі навчальні заклади. Тому 5 вересня 1931 року прийнято постанову ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу», якою передбачено зміну навчальних програм і планів згідно з новими вимогами. Відповідно до цієї постанови Наркомос України затвердив нові навчальні плани початкової, семирічної і середньої школи, які були побудовані на основі предметного викладання шкільних дисциплін. Пізніше 25 серпня 1932 року ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі», в якій повністю засудив комплексну систему. Згідно з цією постановою було рекомендовано проводити навчання за класно-урочною системою, а навчальні заняття – за стабільним розкладом [1]. У розкладі навчальних занять знову з'явилися окремі навчальні дисципліни, серед яких і політехнічне навчання.

У постанові ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» як основне завдання визначено «боротьбу за якість роботи політехнічної школи, за збільшення обсягу загальноосвітніх знань, за успішність учнів у навчанні, поєднання теоретичного й виробничого навчання, підпорядкування суспільно-виробничої праці учнів учбовим і виховним завданням школи, за політехнічне озброєння вчителя, за організацію міцної матеріальної бази політехнічної школи» [6, с. 5]. Постанова дає розгорнуту програму боротьби за політехнічну школу, серед основних засад якої визначено такі: поєднання навчання з виробничою працею; широке розгортання мережі майстерень та робітних кімнат при школах; поєднання цієї роботи з прикріпленням шкіл до підприємств, радгоспів, МТС і колгоспів на основі договорів; надання підприємствами, радгоспами, МТС і колгоспами допомоги школам шляхом виділення потрібного устаткування для шкільних майстерень, кваліфікованих робітників і фахівців для участі в роботі школи, допомоги педагогам у вивченні виробництва; ознайомлення протягом 1931–1932 н. р. усіх учителів з основами виробництва на заводах, у радгоспах, МТС і колгоспах; організація зразкових шкіл і політехнічних музеїв та ін. [там само, с. 8].

Організація політехнічної освіти викликала потребу в нових кадрах. З цією метою «розроблено та запроваджено схеми надання політехнічної освіти педагогічним працівникам, зокрема: вивчення загальноосвітніх, суспільно-політичних і спеціальних дисциплін; суспільна робота на виробництві; робота у майстернях, на промисловому підприємстві безпосередньо біля станків, на великому сільськогосподарському виробництві; виробничі екскурсії; виробнича політехнічна педагогічна практика. Об'єктом особливої уваги було формування політехнічних умінь та навичок, оволодіння педагогічними технологіями. Діяла мережа спеціальних індустріально-педагогічних інститутів і факультетів при педагогічних ВНЗ для підготовки інженерів-педагогів з технічних дисциплін, трудового та виробничого навчання учнів» [10].

Актуальні проблеми політехнічної підготовки школярів були на порядку денному численних курсів, конференцій, семінарів та комісій. Так, 1931 року по всій Україні проведено конференції педагогічних робітників соцівху, райінспекторів, на яких чільне

місце посіли питання політехнізації, зокрема проблеми організації виробничої праці учнів [2, арк. 12].

Водночас у справі політехнізації було чимало недоліків (не вистачало фахівців, не було необхідного навчального обладнання та матеріалів тощо). У зв'язку з цим в 1931-1932 роках вийшла низка постанов, які засуджували перекручування, що мали місце в політехнічному навчанні, наголошували, що завдання політехнічного навчання залишалися невиконаними. Згодом (4 липня 1936 р.) прийнято постанову ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення в системі наркомосів», почали критикуватись програми (комплексні програми, метод проектів), за якими працювали загальноосвітні школи, засуджувалась теорія «відмирання школи», відповідно до якої «школа мала стати цехом» [5, с. 282]. У цих документах наголошувалося на необхідності підсилення ролі уроку, проведення систематичного обліку й оцінювання знань, розробки нових програм і підручників.

У школах України було дещо посилено увагу до вивчення основ наук, до підвищення рівня їх успішності, і, на жаль, акценти змістилися від трудового і політехнічного навчання, від «реальних знань» у бік так званих «формальних знань». Крім того 1937 року прийнято рішення скасувати викладання в школах ручної праці, бо цей навчальний предмет, на думку Наркомоса, був дещо відірваним від основ наук та від соціалістичного виробництва. Такий стан вважався викривленням директив партії про загальне і політехнічне навчання, відповідно до яких школярам недостатньо було засвоїти певну суму знань про трудові процеси, набутти відповідних умінь та навичок. Учні повинні були знати все про індустріальне соціалістичне виробництво та обов'язково займатися виробничою працею.

Починаючи з 1937 і до 1955 року (третій період) у загальноосвітній та вищій школі спостерігалися відхід від політехнічної освіти та недооцінка її значення.

Разом із тим треба визнати, що в повоєнні роки, коли відбулося чергове відродження традицій трудової підготовки молоді, в основу побудови навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи почали знову покладати принципи політехнізму.

Роботи в зазначеному напрямку активізувалися після XIX з'їзду КПРС (1952 р.), коли систему загальної освіти Радянського Союзу було повністю переорієнтовано на політехнізацію. Як наслідок, переглянуто навчальні плани та програми, підручники та посібники, перебудовано викладання основних шкільних курсів, розпочато роботу з підготовки відповідних фахівців та ін. [1; с. 10]. Відбулося «повернення до питань політехнічної освіти на державному рівні: з метою покращення політехнічної підготовки вчителів фізики, біології, хімії, основ промислового та сільськогосподарського виробництва в усіх педагогічних інститутах почала створюватися відповідна матеріально-технічна база» [10].

Початком четвертого періоду розвитку політехнічної освіти став 1956 рік. У цьому році XX з'їзд КПРС поставив перед загальноосвітньою школою завдання щодо забезпечення тісного зв'язку навчання з суспільно корисною працею учнів на підприємствах, у колгоспах і радгоспах, на дослідних ділянках і в майстернях. Визначення такого завдання мало на меті забезпечити глибоке і міцне засвоєння школярами основ наук, успішне здійснення політехнічного навчання, ознайомлення учнів із найважливішими галузями промислового і сільськогосподарського виробництва, прищеплення їм практичних навичок і вмій [9].

1956 року прийнято також постанову «Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів в учбових закладах Української РСР». Крім того на фізико-математичних факультетах педагогічних інститутів створено відділення фізики

та основ виробництва, які згодом (1959 р.) реорганізовано у відділення фізики, електротехніки та машинознавства, де здійснювалася підготовка вчителів з технічних дисциплін та трудового навчання [10].

У квітні 1958 року на XIII з'їзді ВЛКСМ, як і раніше на XX з'їзді КПРС, звернено було увагу на відірваність школи від життя і виробництва. Зокрема на важливості подолання зазначеного недоліку наголосив у своїй доповіді М.Хрущов [11]. Подібні думки висловлювала і обговорювала й педагогічна громадськість.

Як результат, 24 грудня 1958 року головою Президії Верховної Ради СРСР підписано «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Закон констатував, що існує «певний відрив навчання від життя, слабка підготовленість тих, що закінчують школи, до практичної діяльності». У розділі «Про середню школу» вказувалося, що «навчально-виховна робота у восьмирічній школі повинна бути побудована на поєднанні вивчення основ наук, політехнічного навчання і трудового виховання, широкого залучення школярів до доступних в їх віці форм суспільнокорисної праці», а Рада Міністрів Союзу РСР і Ради міністрів союзних республік мають «здійснити заходи по зміцненню матеріальної бази шкіл, ліквідації багатозмінності занять, організації виробничого навчання, а також заходи по наданню для учнів старших класів середніх шкіл навчальних місць для проходження професійного навчання і виробничої практики» [3]. У Законі також наголошувалося на головному завданні загальноосвітньої школи, яким визначено підготовку учнів до життя і суспільно корисної праці, дальше підвищення рівня загальної і політехнічної освіти та ін. [4].

У наступні роки «стверджувалася пріоритетна роль політехнічного навчання у закладах освіти, зв'язку навчання з виробництвом, впровадження нових наукових досягнень у теорію і практику виробництва, розвиток виробничої та невиробничої техніки». 1959 року в педагогічних інститутах відкрилися індустріально-педагогічні факультети для підготовки вчителів технічних дисциплін та трудового навчання. Політехнічна освіта надавалася шляхом поєднання вивчення навчальних дисциплін та основ сучасного виробництва, проведення різноманітних екскурсій з метою ознайомлення студентів з технологічними процесами, організації праці на виробництві й у сільському господарстві, організації літньої практики. У 70-ті роки навчальними планами державних педагогічних інститутів передбачалося вивчення за вибором значної кількості дисциплін політехнічного спрямування. Спостерігалася значна професіоналізація освіти у вищих навчальних закладах [10].

Для п'ятого періоду (1986-2001 рр.) характерним є неоднозначне ставлення до політехнічної освіти. Така ситуація склалася внаслідок того, що намагання підняти трудове навчання і виховання школярів на більш високий щабель і здійснення 1984 року реформи загальноосвітньої та професійної школи, на жаль, були невдалими. Основні положення реформи, яка спрямовувалася на міцне оволодіння основами наук та посилення політехнічної, практичної спрямованості викладання, так і не втілились у життя повною мірою (наприклад, спроба організувати обов'язкову суспільно корисну продуктивну працю школярів у позаурочний час не була реалізована).

Разом із тим політехнічна освіта посідала (хоча й ненадовго) провідне місце в освітянській сфері. Так, 1985 року розроблено нові навчальні плани для педагогічних інститутів, згідно з якими факультативно та за вибором студентами мали можливість вивчати дисципліни політехнічного спрямування. Навчальними планами педагогічних інститутів 1989 року передбачалося проводити додаткову підготовку фахівців за новими напрямками політехнічного спрямування [10]. Однак маємо констатувати, що в 1986-2001 роках політехнізм не був пріоритетним напрямком розвитку освіти.

2002 року розпочався шостий період розвитку політехнічної освіти. Вже на його початку внаслідок швидкої трансформації суспільства та його технологізації виникла потреба в наданні політехнічної освіти.

У сучасному суспільстві «найважливішими, пріоритетними галузями стають наука та освіта, забезпечення індивідуального розвитку людини, яка б, маючи відповідний рівень підготовки, була конкурентоспроможною на ринку праці, здатною до свідомого та ефективного функціонування в умовах нового інформаційного суспільства (тобто була політехнічно освіченою та підготовленою). Тож основні вимоги до освіти – зміна її змісту, корекція спрямованості навчального процесу в бік політехнізації, особистісна орієнтація педагогічної системи, інноваційний характер освіти тощо» [10].

Ці вимоги однаковою мірою стосуються як вищої, так і загальної освіти. Вони мають бути спрямовані на міцне та активне оволодіння студентами (учнями) науковими основами виробництва і залучення їх до участі у виробничій праці в різних галузях народного господарства.

Стосовно змісту вищої та загальної освіти зауважимо, що він на вимогу сьогодення поступово набуватиме політехнічного характеру, а метою його вивчення стане «засвоєння знань про: зв'язки між виробництвом, суспільством і природою, визначення місця людини у цих зв'язках; перспективи і наслідки виробничої діяльності людини; вплив виробничої діяльності на людину, суспільство і природу» [8, с. 8]. Таку мету визначив В.Сидоренко у статті «Як подолати невідповідність між традиційними підходами до трудового навчання школярів і потребами суспільного розвитку» стосовно вивчення змісту трудового навчання, однак її можна проголошувати й щодо вивчення змісту інших дисциплін з основ наук як у загальній, так і у вищій школі. За таких умов політехнізм стане невід'ємною складовою сучасної освіти.

Можна висловити цілковиту впевненість, що в подальшому наукові пошуки вчених спрямовуватимуться в напрямку визначення шляхів більш широкого включення політехнічних знань до системи вищої та загальної освіти.

Література:

1. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965) / Михайло Семенович Гриценко; за ред. С. А. Литвинова. – К. : Рад. школа, 1966. – 260 с.
2. Директивні матеріали Наркомосу УРСР про політехнізацію шкіл // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1424. – Арк. 1-21.
3. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР // Радянська школа. – 1959. – № 1. – С. 3-15.
4. Історія педагогіки / за ред. М. С. Гриценка. – К. : Вища школа, 1973. – 447 с.
5. Любар О. О. Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; за ред. М. Г. Стельмаховича; Ін-т змісту і методів навчання МО України. – К., 1998. – 356 с.
6. Прикріплення шкіл до підприємств // Бюлетень народного комісаріату освіти УРСР. – 1931. – № 63/64. – С. 5-9.
7. Протокол засідання колегії народнього комісаріату освіти УСРР з 3/ХІІ-28 р. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп. 7. – Спр. 416 (Ч. 1 : Протоколи засідань колегії народнього комісаріату освіти УРСР). – Арк. 101-102.
8. Сидоренко В. К. Як подолати невідповідність між традиційними підходами до трудового навчання школярів і потребами суспільного розвитку / В. К. Сидоренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 13: Проблеми трудової та професійної підготовки. Випуск 7: [зб. наукових праць]. – К: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 3-9.
9. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття : [монографія] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2009. – 456 с.

10. Терентьева Н. О. Развитие политехнической освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Терентьева Наталія Олександрівна. – К., 2007. – 20 с.
11. Хрущев Н. С. Воспитывать активных и сознательных строителей коммунистического общества : [речь на XIII съезде ВЛКСМ 18 апр. 1958 г.] / Н. С. Хрущев. – М. : Мол. гвардия, 1961. – 47 с.

Слюсаренко Н.В.

ПОЛИТЕХНИЗМ И ПРОЦЕССЫ В ОБРАЗОВАНИИ ПРОШЛОГО И СОВРЕМЕННОСТИ

В статье проанализировано, какое место занимала политехнизация в процессах, которые происходили в образовании прошлого и современности. Доказана необходимость и целесообразность включения политехнических знаний в содержание обучения в заведениях высшего и общего образования.

Ключевые слова: образование, политехнизм, политехническое образование, политехническое обучение.

Slusarenko N.V.

SYSTEM OF POLYTECHNIC EDUCATION AND PAST, MODERN PROCESSES IN IT

In the article is analyzed the place of the polytechnic education's system in the past and modern scientific processes. There is proved the inclusion's necessity and reasonability of polytechnic knowledge into the content in the general secondary and higher educational institutions.

Key words: education, system of polytechnic education, polytechnic education, polytechnic knowledge.

УДК 372.4 (477)

Кірик М.Ю.*

НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ

У статті описується роль аналізаторів сприймання шестиліток (слухове, зорове, кінестетичне) на початковому етапі навчання грамоти та розвитку мовлення. Вони утворюють певну інтеграційну систему, яка забезпечує більш ефективне сприйняття, запам'ятовування та відтворення навчального матеріалу.

Ключові слова: аудіали, візуали, кінестетики, аудіовізуально-кінестетична діяльність.

Особливістю сучасної початкової школи є те, що діти приходять до неї з різним рівнем готовності до навчання, неоднаковим соціальним досвідом, відмінностями у психофізичному розвитку.

Перехід до навчання дітей з 6-літнього віку викликає багато запитань у психологів, педагогів стосовно методів та прийомів роботи з шестилітніми дітьми. Виникають труднощі під час навчання дітей грамоти та їх розвитку мовлення.

Метою статті є дослідження психолого-лінгвістичних аспектів сприймання, усвідомлення, запам'ятовування та відтворення навчального матеріалу в початковий період навчання грамоти та розвитку мовлення першокласників з метою визначення найбільш важливих складових елементів педагогічної психології та сучасної методики початкового навчання мови. Вони складають інваріантну її основу. Пошук таких

* © Кірик М.Ю.*